

Ressenya de l'exposició *Poètiques de la follia*, a cura d'Angelica Tognetti. Barcelona, La Casa Elizalde, del 22 de gener al 22 de març de 2025.

Qui no s'ha trencat alguna vegada? Qui no s'ha sentit vulnerable en algun moment de la seva vida? L'exposició «Poètiques de la follia», comissariada per Angelica Tognetti, ens confronta amb la realitat dels patiments psíquics d'una manera íntima.

L'exposició es pot visitar al Centre Cultural La Casa Elizalde de Barcelona fins al 22 de març de 2025. Es tracta d'una exposició col·lectiva on les artistes María Ruido, Claudia Ventola, Natalia Lázaro Prevost i Julia Montilla presenten peces que qüestionen els estigmes associats a la bogeria i reivindiquen la vulnerabilitat com una potència política, artística i poètica capaç d'activar imaginaris sobre les causes i l'expressió dels malestars psíquics. La petita mostra aborda la complexitat de la bogeria i la neurodiversitat des d'una perspectiva crítica i propera, proposant diferents reflexions entorn de la vulnerabilitat i el capitalisme.

L'exposició està dins el programa d'exposicions itinerants de l'ICUB (Institut de Cultura de Barcelona), que, en un intent d'acostar l'art als barris, fa que aquestes propostes viatgin per diferents centres cívics de la ciutat. La Casa Elizalde és només la primera parada, així que estigueu-ne atentes, que la podreu gaudir per més temps en altres espais.

L'art i la bogeria han estat profundament entrelaçats al llarg de la història, però tradicionalment el lligam ha estat el d'entendre l'art com a expressió de la bogeria. En canvi, l'art contemporani explora la bogeria com una experiència personal, crítica amb els sistemes de control i com una forma de resistència a les normes socials, culturals i mèdiques. Es desafia la idea que la salut mental és una qüestió de patologia i es planteja com una manera diferent d'habitar el món. La bogeria es converteix, en aquest sentit, en una eina política i de resistència. L'exposició està completament dins d'aquesta mirada i et connecta amb la quotidianitat del malestar mental, mentre denuncia la «misèria de la normalitat».¹

1. De l'entrevista amb l'artista i exdirectora de l'Accademia della Follia, Francesca Varsori, que apareix al panell «Moviment feminista» de l'exposició.

Seguint les propostes de cadascuna de les quatre artistes, oferim algunes claus d'interpretació sobre els diversos continguts que poden interpel·lar-nos.

Coreografiar l'arxiu

Fruit d'una admirable recerca d'arxiu en el manicomi de Trieste en l'època del seu desmantellament, als anys setanta, Natàlia Lázaro ens acosta al treball cooperatiu que les persones involucrades van portar a terme per obrir el manicomi al contacte amb la societat, sota l'impuls de Franco Basaglia. A Itàlia, la Llei Basaglia de 1978 va portar a suprimir els manicomis com a institucions tancades i es van crear centres de salut mental comunitaris.

A l'entrada de l'exposició trobem un vídeo on l'artista ha recollit filmacions d'aquella època on el moviment i el cos són les protagonistes. «Coreografiar l'arxiu», com anomena la peça, suposa seleccionar fragments de vídeos on el cos i el moviment de les psiquiatritzades està en primer pla per fugir de la imatge de l'intern i la interna com a passiu, reclus o algú de gest repetitiu. Així es reivindica un cos que ha estat negat per les institucions psiquiàtriques i els psicofàrmacs.

L'acompanya una publicació, *Acts of resistance*, que recull cites de testimonis d'aquest procés i un gran panell ple de fotografies en blanc i negre on podem veure diferents iniciatives que aquest col·lectiu de Trieste va dur a terme. Les fotografies estan ben escollides per mostrar el que va suposar aquell context de reforma psiquiàtrica. Veiem el desmantellament de l'hospital i la seva obertura a la societat a través d'iniciatives que s'han convertit en icones dels moviments antipsiquiàtrics d'obertura de manicomis: una ràdio, grups de teatre, tallers, festes, xerrades crítiques i polititzades, assemblees col·lectives on metges i interns/es decideixen conjuntament, etc. Es documenta també la mirada feminista i veiem, per exemple, la creació d'un grup de dones per repensar sobre la seva pròpia experiència o un servei de perruqueria en una altra de les fotografies. Aquesta última retrata la possibilitat que les dones de la institució psiquiàtrica poguessin cuidar el seu aspecte físic i deixar endarrere la obligatorietat de rapar-se el cap, exigència de moltes institucions del segle xx psiquiàtriques i no psiquiàtriques (presons, reformatoris, convents) justificada per raons higièniques, però, nogensmenys, abusiva i disciplinària. La contracultura també travessa aquell context i pot copsar-se en els cartells, fanzines i altres menes d'autoedicions que apareixen en les fotografies.

Say yes

En el centre de l'espai principal, una instal·lació de Julia Montilla feta a partir d'envasos de fàrmacs psicoactius. L'artista ha construït la maqueta d'una ciutat on la verticalitat és la caixa de la pastilla, el blister dels comprimits que empaqueten el cervell. L'obra permet una doble lectura: l'òbvia de la crítica al consum creixent de psicofàrmacs i la potser, no tant òbvia, de les metròpolis com a fonts de malestar psíquic i emocional. Tampoc és nova la idea que les ciutats exigeixen cossos productors i reproductors, però, per si ens pensàvem

que la modernitat líquida (Bauman) havia relaxat aquests mandats, la peça ens recorda que, lluny d'això, la flexibilitat laboral de les societats «líquides» segueix exigint treballadores i ara, a més, més adaptables i precàries. «Davant dels mandats de productivitat, èxit i rendiment», com diu el plafó que acompanya la peça, els psicofàrmacs es converteixen en la resposta immediata que aparentment permet dominar l'insomni, l'angoixa, la tristesa, l'esgotament, l'estrès, el pànic i el no saber davant l'imperatiu hegemònic de l'autoafirmació, la felicitat i l'èxit.

La peça qüestiona, d'aquesta manera, la normalització del consum de psicofàrmacs i la normalització de les exigències urbanes. També en el sentit que ens recorda la curadora de la exposició, l'Angelica Tonetti, de la ciutat com un espai molt poc amable amb la diversitat mental, en connexió amb el llibre *La città autistica* d'Alberto Vanolo (2024).

La incoherència de la lluna

En una senzilla, però colpidora instal·lació, Claudia Ventola, després d'un procés col·lectiu d'experimentació amb els llenguatges associats als diagnòstics i als prospectes dels medicaments, ens presenta una lluna plena blanca en una tela fosca. Lluna que, en realitat, és una fotografia de l'artista feta des del llit d'un hospital psiquiàtric. El sostre blanc, asèptic, vist des de la postració d'un llit hospitalari. De darrera la tela llunàtica surten veus que llegeixen prospectes de psicofàrmacs. La peça reflexiona sobre la soledat davant dels diagnòstics, davant del prospecte amb la llarga llista d'efectes secundaris que normalment es llegeix en silenci i solitud. Una medicació individual i individualista que no intervé en el cos social.

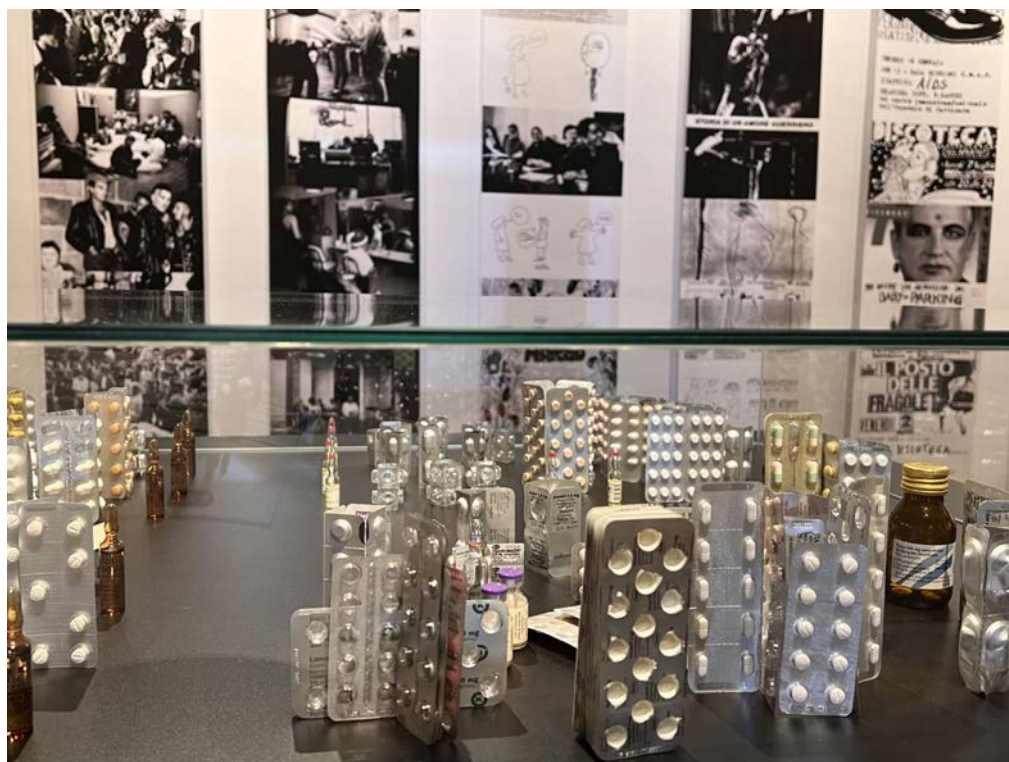
Estat de malestar

L'última peça és el documental *Estado de malestar* de María Ruido, que es va estrenar el 2019 i que podeu trobar a Youtube. A través de les veus d'Enrique González Duro, Santiago López Petit, la mateixa María Ruido, activistes de l'Orgullo Loco de Madrid i persones amb experiències de patiment mental, el documental ens convida a reflexionar sobre què significa aquesta mena de vulnerabilitat avui en dia.

María Ruido defensa clarament que el patiment mental no és un problema individual, sinó el resultat de les condicions socials en què vivim. Situant la folia com una «anomalia» dins del sistema capitalista, mostra com aquest trencament personal, tot i ser una font d'enorme patiment, pot esdevenir també un desafiament al sistema. Prenent com a referència els pensaments de Mark Fisher o Franco Berardi «Bifo», el documental analitza com el capitalisme genera i perpetua malestars psíquics, i dona lloc al que Santiago López Petit anomena «malalties de la normalitat» o «malalties del buit». Ruido posa en qüestió la tendència d'individualitzar aquests patiments, deslligant-los de les seves causes estructurals, i per aquesta mateixa raó obre la porta a veure-hi una força potencial per a la resistència i la transformació col·lectiva.

En aquest sentit, *Estado de malestar* s'alinea amb les perspectives més radicals de l'antipsiquiatria, com la del psiquiatra Thomas Szasz, que es preguntava qui està més boig: els i les «boges» o una societat que, en la seva insensatesa i toxicitat, converteix la bogeria en una resposta lògica i sensata.

En definitiva, les quatre artistes dialoguen en sintonia, del moviment de l'antipsiquiatria contracultural a l'actualitat de reivindicar el malestar com quelcom col·lectiu. S'apel·la a la vivència compartida, a les dificultats d'estar sa en societats com les nostres i, fins i tot, es reivindica i es convida a no estar-ho, per poder ser una «anomalia» del sistema i dinamitar-lo. Si els manicomis es van obrir, l'exposició proposa que el patiment mental del segle XXI també ha de fer-ho, perquè només en comú podem transformar-lo.



Mònica Balltondre
iHC-UAB

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6516-0780>